

Η κοινωνική διάσταση των πολιτικών πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση κατά τη μεταπολεμική περίοδο

Θάνος Θεόδωρος

Δρ. Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εισήγηση εξετάζεται η σχέση των βασικών κοινωνικών λειτουργιών της ανώτατης εκπαίδευσης (επιλογή, ειδίκευση και αναπαραγωγή) σε σχέση με τους βασικούς στόχους και αρχές των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων (οικονομική ανάπτυξη και ισότητα ευκαιριών) κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1956 έως 1998). Παρά τις προθέσεις των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων για ισότητα ευκαιριών, η ανώτατη εκπαίδευση επιτελεί την κοινωνική επιλογή και αναπαραγωγή με δύο τρόπους: α) με τον έλεγχο της ροής των μαθητών από το λύκειο στην ανώτατη εκπαίδευση (κάθετη διάσταση) και β) με τη διαφοροποίηση στο εσωτερικό της (οριζόντια διάσταση). Οι τρόποι αυτοί μετασχηματίζονται κατά τη διάρκεια της περιόδου. Η ανώτατη εκπαίδευση τροφοδότησε με τους πτυχιούχους της κυρίως τον τριτογενή τομέα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο πρωτογενής και δευτερογενής τομέας χρησιμοποιούν παραδοσιακούς τρόπους παραγωγής, οι οποίοι απαιτούν ελάχιστη τεχνογνωσία.

ABSTRACT

In the present proposal is examined the relation of basic social operations of higher education (choice, specialisation and reproduction) concerning the main objectives and beginnings of educational reforms (economic growth and equality of occasions) at postwar period (1956 until 1998). Despite the intentions of educational reforms for equality of occasions, the higher education carries out the social choice and reproduction with two ways: a) with the control of flow of students from the lyceum in the higher education (vertical dimension) and b) with the differentiation in the interior (horizontal dimension). This ways are converted at the duration of period. The higher education supplied with the graduates mainly tertiary sector. This is owed in the fact that the primary and secondary sector they use traditional ways of production, which require minimal know-how.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τη θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου, η επιλογή, η ειδίκευση και η αναπαραγωγή αποτελούν βασικές λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι λειτουργίες αυτές συνδέονται άμεσα μεταξύ τους και συμβάλλουν στη διατήρηση και την αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής (Πατερέκα, 1986: 78-90), αποτελούν δηλαδή βασικές κοινωνικές λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος.

Σε όλες τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της μεταπολεμικής περιόδου, ακόμα και μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 όπου παρατηρείται μια ιδεολογική μεταστροφή, η συμβολή της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και η παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών αποτελούν βασικές αρχές και στόχοι.

Αυτές οι βασικές αρχές/ στόχοι των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων συνδέονται με τις βασικές λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος. Συγκεκριμένα, ο στόχος της συμβολής της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με τη λειτουργία της ειδίκευσης και ο στόχος της παροχής ίσων ευκαιριών με τη λειτουργία της επιλογής και κατ' επέκταση της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Στόχος της παρούσας μελέτης αποτελεί η εξέταση της σχέσης μεταξύ των αρχών που θέτουν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και των κοινωνικών λειτουργιών που επιτελεί το εκπαιδευτικό σύστημα κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1956 έως 1998).

Με κριτήριο τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, η μεταπολεμική περίοδος μπορεί να χωριστεί σε επιμέρους περιόδους: α) περίοδος από το ακαδημαϊκό έτος 1956/57 έως το ακαδημαϊκό έτος 1963/64: εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959, β) περίοδος 1964/65 έως 1966/67: εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, γ) περίοδος 1967/68 έως 1975/76: αντιμεταρρύθμιση, δ) 1976/77 έως 1980/81: εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976/77, και ε) 1981/82 έως 1997/98: εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1981-85. Στην τελευταία περίοδο (1981/82 έως 1997/98), γίνεται σύντομη αναφορά στη μεταρρύθμιση του 1997, εφόσον τα «γενεσιουργά» αίτια της βρίσκονται σ' αυτήν την περίοδο.

Πηγή των στοιχείων για το φοιτητικό πληθυσμό της ανώτατης εκπαίδευσης αποτελούν οι Στατιστικές της Εκπαίδευσης της Ε.Σ.Υ.Ε., κατά τα ακαδ. έτη 1956/57 έως 1997/98.

1. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1956/57 – 1963/64

Στις αρχές της δεκαετίας του '50, αφού η χώρα πέρασε από μια φάση «ανασυγκρότησης», εμφανίζεται ο όρος «ανάπτυξη» σύμφωνα με το υπόδειγμα των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από τη σχετικά χαμηλή συμμετοχή του πρωτογενή τομέα παραγωγής στη διαμόρφωση του Α.Ε.Π. και της απασχόλησης και την αυξημένη συμβολή του δευτερογενή τομέα παραγωγής και ιδιαίτερα της βιομηχανίας σ' αυτά τα δύο μεγέθη. (Κιντής, 1995:528). Για την επίτευξη αυτών των στόχων επιχειρείται ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας, η μείωση του αγροτικού πληθυσμού και η ανάπτυξη της βιομηχανίας (Κασίμης & Παπαδόπουλος, 1999: 92). Η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της γεωργίας στα τέλη της δεκαετίας του '50 συνέπεσε χρονικά με την αγροτική έξοδο (Σαμαράς, 1986: 66), η οποία προκάλεσε βαθμιαία τη μετάβαση από μια έντονη αγροτική οικονομία σε μια οικονομία εντεινόμενης αστικοποίησης και συγκέντρωσης πληθυσμού (Γλυτσός, 1995: 280). Υπήρχε η πεποίθηση ότι ένα μεγάλο μέρος των αγροτών που θα μετανάστευε θα απασχολούνταν στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία. (Ρόμπολης, 1988: 242). Την ίδια περίοδο (τέλη της δεκαετίας του '50) στις αντιλήψεις της εποχής για την οικονομική ανάπτυξη κυριαρχεί διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου (Προβατά, 2002: 31-33) σύμφωνα με την οποία οι δαπάνες για την εκπαίδευση αποτελούν επένδυση και η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού θα συνέβαλλε στην «...*ανύψωσιν της οικονομικής στάθμης του κοινωνικού συνόλου*» (Λαμπίρη-Δημάκη, 2003: 192).

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου επηρέασε σημαντικά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959. Στην εισηγητική έκθεση του νομοθετικού διατάγματος (ν.δ.) 3971 για τη γενική, τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση η μία από τις δύο βασικές αρχές που το διέπουν αφορά την «...*προσφορά των αγαθών της ανθρωπιστικής παιδείας εις όσο το δυνατόν ευρύτερα στρώματα του λαού*», τα οποία ήταν προνόμια των λίγων. Η δεύτερη αρχή, που συνδέεται με την προηγούμενη, αφορά την οργάνωση «...*της επαγγελματικής και τεχνικής παιδείας προς κάλυψιν της ανάγκης της ταχείας και εντόνου τεχνολογικής προόδου*» (Μπουζάκης, 2002: 119). Είναι φανερό ότι το «άνοιγμα» του εκπαιδευτικού συστήματος στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα συνδέεται με την ανάπτυξη της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, δηλαδή την εσωτερική διαφοροποίηση της μέσης βαθμίδας.

Στην ανώτατη εκπαίδευση, ο έλεγχος ροής του μαθητικού πληθυσμού πραγματοποιείται (α) με τους «εισιτήριους διαγωνισμούς» που θεσμοθετούνται με το ν.δ. 1959 (αντί των «εισιτήριων εξετάσεων» που ίσχυαν πριν) και (β) το *numerus clausus*. Η

αύξηση της ζήτησης για πανεπιστημιακή εκπαίδευση καλύπτεται από την αύξηση του αριθμού των εισακτέων, η οποία φαίνεται να οφείλεται στην ίδρυση τμημάτων και σχολών αυτήν την περίοδο.

Το διάστημα 1956/57 έως 1963/64, ο φοιτητικός πληθυσμός σημειώνει σημαντική αύξηση. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 1, ο φοιτητικός πληθυσμός παρουσιάζει κατά μέσο όρο 11,6% αύξηση για κάθε ακαδημαϊκό έτος (ακαδ. έτος), με σχετική σταθερότητα (τ.α.: 8,1%). Η αύξηση αυτή δε ήταν του ίδιου μεγέθους για όλες τις σχολές. Ορισμένες σχολές εμφάνισαν μικρότερη αύξηση (Κοινωνικών Επιστημών, Επ. Αγωγής και Επ. Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού) ή και μείωση (Θεολογικές και Επ. Οικιακής Οικονομίας), ενώ κάποιες άλλες μεγάλη αύξηση (Θετικών Επ. και Οικονομικών Επ.). Οι υπόλοιπες σχολές παρουσίασαν παρόμοια αύξηση με το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού και μάλιστα με σημαντική σταθερότητα για όλα τα ακαδ. έτη. Η αύξηση που παρατηρείται στις Σχ. Οικονομικών Επ. και τις Σχ. Θετικών Επ. ως ένα βαθμό οφείλεται στην προσπάθεια σύνδεσης της εκπαίδευσης με την οικονομική ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού στις Οικονομικές Σχ. φαίνεται να συνδέεται με τη λειτουργία της Ανώτατης Βιομηχανικής Σχ. Θεσσαλονίκης αλλά και την ανωτατοποίηση της Βιομηχανικής Σχ. Πειραιά (Ευαγγελόπουλος, 1984: 113).

Οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εμφάνισαν παρόμοια αύξηση μ' αυτή του συνολικού πληθυσμού (μ.ό.: από 9,6% έως 12,6%), εκτός των επαγγελματιών διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία αυξάνονται πάρα πολύ (μ.ό.:115,7%), και τους απασχολούμενους στις υπηρεσίες (μ.ό.: 20,1%). Όσο αφορά τη μεταβολή των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στις ανώτατες σχολές, σε γενικές γραμμές θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι αυτή ακολουθεί τη μεταβολή του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού και φαίνεται να είναι ακανόνιστη σύμφωνα τις τυπικές αποκλίσεις (πίνακας 1).

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 4, τα 2/3 των φοιτητών (66%) φοιτά σε 4 σχολές: στις Σχ. Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επ. (μ.ό.: 16,2%), στις Σχ. Επ. Υγείας (15,3%), στις Σχ. Οικονομικών Επ. (13,8%) και στις Σχ. Κοινωνικών Επ. (10,7%) με αξιοσημείωτη σταθερότητα όπως προκύπτει από τις τυπικές αποκλίσεις. Αντίθετα, 5 σχολές συγκεντρώνουν μόλις το 1/10 των φοιτητών (9,6%): Θεολογικές Σχ., Σχ. Γεωτεχνικών Επ., Σχ. Καλών Τεχνών, Σχ. Επ. Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, και Σχ. Επ. Οικιακής Οικονομίας. Η σύνθεση αυτή, συνδέεται αφενός με την κοινωνικοοικονομική δομή της χώρας κι αφετέρου με την κοινωνική λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης. Σύμφωνα με την απογραφή του 1961, οι γιατροί αποτελούν το 22,1% και οι νομικοί το 9,1% της ομάδας των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών (Θάνος, 2007: 537). Από την άλλη οι σχολές Οικονομικών Επ. και Κοινωνικών Επ. αποτελούν τους κατεξοχήν τροφοδότες του δημόσιου τομέα, ο οποίος θα συνέβαλε στη σταθεροποίηση των νέων μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία θα «...αποτελούσαν τη σταθερότερη πολιτική βάση του κοινωνικού συστήματος» (Τσουκαλάς, 1987: 89-91).

Οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, όμως, ως προς τη σύνθεσή τους κατά σχολές διαφοροποιούνται με την αντίστοιχη σύνθεση τόσο του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού όσο και μεταξύ τους, γεγονός που αναδεικνύει το ρόλο της εσωτερικής διαφοροποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης στη διατήρηση της κοινωνικής δομής. Συγκεκριμένα, σε σχέση με το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα διοίκησης-διεύθυνσης), οι «μεσαίες» (επαγγέλματα γραφείου και έμποροι-πωλητές) και οι ένοπλες δυνάμεις εκπροσωπούνται με μεγαλύτερα ποσοστά στις λεγόμενες «προνομιούχες» σχολές (Επ. Υγείας, Πολυτεχνικές, κ.λπ.), ενώ στις «μη προνομιούχες» σχολές εκπροσωπούνται με χαμηλότερα ποσοστά (Επ. Αγωγής, Θεολογικές, Γεωτεχνικών Επ. κ.λπ.). Αντίθετα, οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (γεωργοί και εργάτες-τεχνίτες) εκπροσωπούνται με υψηλότερα απ' ό,τι το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού στις «μη προνομιούχες» σχολές και με χαμηλότερα ποσοστά στις «προνομιούχες» σχολές. Οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες, στις περισσότερες σχολές εκπροσωπούνται με ποσοστό παρόμοιο μ' εκείνο του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού (πίνακας 2).

Συνοψίζοντας, το διάστημα 1956/57 έως 1963/64, η ανώτατη εκπαίδευση συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με τις κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που λαμβάνουν χώρα αυτήν την περίοδο και συμβάλλει στην αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής, με τους «εισιτήριους διαγωνισμούς», το «numerus clausus» και την εσωτερική διαφοροποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης. Σ' αυτό το ρόλο επικουρούν (α) οι εισιτήριες εξετάσεις από το δημοτικό στο γυμνάσιο, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα των αποκλεισμό πολλών παιδιών από τα λαϊκά στρώματα και (β) η διαφοροποίηση της μέσης εκπαίδευσης με τη θεσμοθέτηση της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία προορίζονταν, επίσης, για τα παιδιά από τα λαϊκά στρώματα (Μυλωνάς, 1998: 191).

2. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1964/65 - 1966/67

Στις αρχές της δεκαετίας του '60 συστηματοποιείται θεωρητικά και εμπειρικά η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, η οποία προβάλλεται εμπειρικά από διεθνείς οργανισμούς (Κανελλόπουλος, Μαυρομαράς & Μητράκος, 2003:23). Την ίδια περίοδο, κερδίζει έδαφος η θέση σχετικά με τα κοινωνικά δικαιώματα, η οποία, σε πολιτικό επίπεδο, απολήγει στη θέσπιση του κράτους-πρόνοιας (Κυπριανός, 2004: 262).

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και οι αρχές του κράτους-πρόνοιας εκφράστηκαν με σαφήνεια στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Στην εισηγητική έκθεση του ν.δ. 4379/1964 για την εκπαίδευση, αναφέρεται ότι η παιδεία αποτελεί «... προϋπόθεσιν και εγγύησιν δια την οικονομικήν ανάπτυξιν της χώρας» και «...θεμέλιον και εγγύησιν της αληθούς Δημοκρατίας είναι η ισότης όλων αδιακρίτως των πολιτών εις την κτήσιν των αγαθών της παιδείας». Επισημαίνεται ότι «...χειροτέρα μορφής κοινωνικής ανισότητος δεν υπάρχει από το καθεστώς η παιδεία να αποτελεί προνόμιον των ευπορόντων». Η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται άμεσα με τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης και την αύξηση των εκπαιδευτικών ευκαιριών των «κατώτερων» κοινωνικών στρωμάτων, έτσι ώστε να μη μείνει «...ελλείψει μορφώσεως ανεκμετάλλετον και αδρανές το πολυτιμότερον κεφάλαιόν του ο άνθρωπος'» (Μπουζάκης, 1999: 79, 89). Στο νομοσχέδιο «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων» τονίζεται ότι η πνευματική και οικονομική πρόοδος θα πραγματοποιηθεί εφόσον «...αποκτήσωμεν περισσότερους και καλύτερους επιστήμονας» (Μπουζάκης, 2002:122).

Στο πλαίσιο της συμβολής του εκπαιδευτικού συστήματος στην οικονομική ανάπτυξη ο α' τριετής κύκλος μέσης εκπαίδευσης εκτός από το Γενικό Γυμνάσιο περιλαμβάνει και το Τεχνικό και ο β' τριετής κύκλος, εκτός από το Γενικό Λύκειο, περιλαμβάνει και το Τεχνικό-Επαγγελματικό Λύκειο και τις Σχολές Εξειδίκευσης Τεχνικών. Στο πλαίσιο του εκδημοκρατισμού του εκπαιδευτικού συστήματος και την παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών λαμβάνονται διάφορα μέτρα, όπως η δωρεάν παιδεία, η καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, η κατάργηση των εξετάσεων από το δημοτικό στο γυμνάσιο κ.ά. (Κυρίδης, 1997: 121-123· Μπουζάκης, 2002:124).

Όσο αφορά την ανώτατη εκπαίδευση αλλάζει το σύστημα εισαγωγής (καθιερώνεται το «ακαδημαϊκό απολυτήριο» δύο τύπων), καταργούνται τα δίδακτρα στα πανεπιστήμια και αυξάνεται ο αριθμός των φοιτητών τόσο με την ίδρυση πανεπιστημίων, σχολών και τμημάτων όσο και με την αύξηση του αριθμού των εισακτέων στις υπάρχουσες σχολές και τμήματα. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 13 του νομοσχεδίου «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων» αναφέρεται ότι με το ακαδημαϊκό απολυτήριο «...δεν λύεται, φυσικά, το μέγα πρόβλημα της παροχής Ανωτάτης Εκπαιδεύσεως εις όλους τους νέους, οι οποίοι επιθυμούν να λάβουν μόρφωσιν πανεπιστημιακού επιπέδου. Τούτο εις όλας τας χώρας του κόσμου είναι σήμερον οξύ και δύναται να λυθή μόνον με την ίδρυσιν και τον εξοπλισμό μεγαλύτερου αριθμού Ανωτάτων Σχολών από τας υπάρχουσας» και προβλέπεται η ίδρυση πανεπιστημίων στα Γιάννενα, την Κρήτη και την Αθήνα («Αττικό») (Μπουζάκης, 1999: 99 & 2002: 125).

Το διάστημα 1964/65 έως 1966/67, ο φοιτητικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά μέσο όρο 15,8% (πίνακας 3). Η αύξηση αυτή δεν είναι ομοιόμορφη. Κατά το ακαδ. έτος 1964/65 οι φοιτητές αυξάνονται κατά 22,8%, ενώ το επόμενο (1965/66) κατά 8,8%.

Η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού δεν είναι του ίδιου μεγέθους σε όλες τις σχολές. Ορισμένες σχολές παρουσίασαν μεγαλύτερη αύξηση (Φιλοσοφικές, Γεωτεχνικών Επ., Κοινωνικών Επ. και Επ. Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού) ενώ άλλες μικρότερη αύξηση (Καλών Τεχνών και Επιστημών Αγωγής) ή και μείωση (Επ. Οικιακής Οικονομίας και Θεολογικές). Οι υπόλοιπες σχολές παρουσίασαν παρόμοια αύξηση με το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού. Στην πλειονότητα των σχολών, όπως και στην περίπτωση του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού, η αύξηση που παρατηρείται αφορά κυρίως το ακαδ. έτος 1964/65. Για παράδειγμα, στη Σχ. Κοινωνικών Επ. οι φοιτητές αυξήθηκαν κατά 52,8% το ακαδ. έτος 1964/65 και 1,3% το ακαδ. έτος 1964/65 (πίνακας 3).

Από την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού επωφελήθηκαν τα επαγγέλματα γραφείου, οι ένοπλες δυνάμεις και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, τα οποία παρουσίασαν αύξηση μεγαλύτερη απ' αυτή του συνολικού πληθυσμού. Οι εργάτες-τεχνίτες παρουσίασαν αύξηση παρόμοια μ' εκείνη του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού, ενώ τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες και οι γεωργοί μικρότερη. Αυτή η διαφοροποίηση φαίνεται να συνδέεται με τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές μεταβολές της περιόδου. Στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, η μείωση των γεωργών συνδέεται με την αγροτική έξοδο και η αύξηση των επαγγελματιών γραφείου με τις «...ανάγκες σταθεροποίησης του αστικού καθεστώτος», οι οποίες οδήγησαν στη γοργή οικοδόμηση ενός «ογκώδους» και «υδροκεφαλικού» κρατικού μηχανισμού (Τσουκαλάς, 1987: 131). Η μικρή αύξηση των ελευθέρων-επιστημονικών επαγγελματιών φαίνεται να σχετίζεται με το φαινόμενο της φοιτητικής μετανάστευσης. Οι φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό, αυτήν την περίοδο κατά μ.ό. έχουν αναλογία σε σχέση με τους φοιτητές του εσωτερικού 1:1,80 (Κυρίδης, 1997: 130) και προέρχονται από τις «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, 1999: 65).

Όσον αφορά στην ποσοστιαία σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού αλλά και κάθε κοινωνικο-επαγγελματικής ομάδας κατά σχολές, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 4, αυτήν δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο (1956/57 έως 1963/64).

Φαίνεται ότι το εκπαιδευτικό σύστημα επιτελεί την επιλεκτική του λειτουργία με σταθερότητα κι αυτήν την περίοδο. Στη μέση εκπαίδευση η μετάθεση ελέγχου ροής του μαθητικού πληθυσμού συνοδεύτηκε από μια πολυεπίπεδη εσωτερική διαφοροποίηση. Συγκεκριμένα, η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων από το δημοτικό στο γυμνάσιο ισοσταθμίστηκε από τη δημιουργία ενός δεύτερου σχολικού δικτύου, αυτό της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης. Οι μαθητές από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα που δεν αποκλείονταν πλέον κατά τις εισαγωγικές εξετάσεις από το δημοτικό στο γυμνάσιο, διοχετεύονταν στην τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση. Όσοι νέοι από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα κατάφερναν να ξεπεράσουν τα εμπόδια και εισαχθούν στην ανώτατη εκπαίδευση, διοχετεύονταν στις «μη προνομιούχες» σχολές.

3. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1967/68 – 1975/76

Η μεταρρύθμιση του 1964, δέχτηκε μεγάλη αντίδραση και το 1967 με τον αναγκαστικό νόμο 129/1967 της δικτατορικής κυβέρνησης καταργήθηκαν όλες οι καινοτομίες της (9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, δημοτική γλώσσα, κ.λπ.) (Κασσωτάκης, 1986: 23). Το στρατιωτικό καθεστώς, όμως, θα διατηρήσει ορισμένα «φιλολαϊκά» σημεία της μεταρρύθμισης του 1964, όπως η «δωρεάν παιδεία» και η επέκταση του πανεπιστημιακού δικτύου με την ίδρυση νέων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων (Πυργιωτάκης, 2001: 102). Πράγματι, αυτήν την περίοδο ο φοιτητικός πληθυσμός αυξάνεται κατά μέσο όρο 7,4%, αλλά αυτή η αύξηση όμως δεν αφορά τόσο τις σχολές όπου ιδρύονται νέα τμήματα ή αντίστοιχες σχολές σε διάφορα Α.Ε.Ι. Για παράδειγμα, στις Σχολές Θετικών Επ. παρόλο που δημιουργούνται τμήματα Βιολογίας και Γεωλογίας στα Πανεπιστήμια Αθηνών και

Θεσσαλονίκης, καθώς και Σχολές Θετικών Επ. στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Πατρών (Θάνος, 2007: 291-297), η αύξηση των φοιτητών σ' αυτές τις σχολές είναι αντίστοιχη με την αύξηση του συνολικού πληθυσμού (μ.ό. 7,5%). Οι Σχολές που παρουσιάζουν μεγαλύτερη αύξηση από το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού είναι οι Θεολογικές Σχ., οι Σχ. Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επ. και οι Φιλοσοφικές (μ.ό.: 13,1%, 9,9% και 12,8% αντίστοιχα) (πίνακας 5). Η αύξηση στις σχολές αυτές, εκτός από τις Θεολογικές, φαίνεται να συνδέεται με εσωτερικές δομικές μεταβολές των σχολών, γεγονός που δημιούργησε τη δυνατότητα αύξησης των εισακτέων στα τμήματά τους. Για παράδειγμα, στις Φιλοσοφικές Σχολές τα τμήματα διασπώνται σε επιμέρους τμήματα: το Τμήμα Φιλολογίας σε Τμήματα Γλωσσολογίας, Κλασικών Σπουδών και Βυζαντινών & Νεοελληνικών Σπουδών, το Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας σε τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας & Τέχνης. Το ίδιο παρατηρείται και στις Σχολές Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επ. (Θάνος, 2007: 272-276, 283-291).

Φαίνεται λοιπόν ότι η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού στην ανώτατη εκπαίδευση δεν συνδέεται άμεσα με τους παραγωγικούς τομείς, όπως θεωρούνταν ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας (Παπαηλίας, 1995: 150, 161). Οι μόνες πανεπιστημιακές σχολές που συνδέονται με τον πρωτογενή τομέα είναι οι Σχ. Γεωτεχνικών Επ. και με το δευτερογενή τομέα οι Πολυτεχνικές Σχολές και ορισμένα πανεπιστημιακά τμήματα (Πεσμαζόγλου, 1987). Παρόλο, όμως, που ο πρωτογενής τομέας εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε ορισμένα μεγέθη της οικονομίας όπως η απασχόληση, στις Σχ. Γεωτεχνικών Επ., όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 6, φοιτά κατά μέσο όρο μόνο το 3,8% των φοιτητών της εξεταζόμενης περιόδου. Επίσης, στις Πολυτεχνικές Σχ. που φαίνεται να συνδέονται με το δευτερογενή τομέα παραγωγής φοιτά κατά μέσο όρο το 8,1% του φοιτητικού πληθυσμού.

Η εξέλιξη αυτή δεν είναι άσχετη με τη δομή της ελληνικής οικονομίας. Τόσο ο πρωτογενής, όσο και ο δευτερογενής τομέας παραγωγής στηρίζονται στον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής ο οποίος χαρακτηρίζεται για τη χαμηλή τεχνογνωσία του. Η δε σημαντική ανάπτυξη της μεταποίησης που πραγματοποιείται κατά τη δεκαετία του '60 και τις αρχές της δεκαετίας του '70 είναι έντασης κεφαλαίου. Το κεφάλαιο, όμως, δεν παράγεται στην Ελλάδα, αλλά εισάγεται από το εξωτερικό και μαζί μ' αυτό και η τεχνογνωσία του. Έτσι, η ανάπτυξη της μεταποίησης δεν βοήθησε και στην ανάπτυξη των μηχανολογικών κλάδων και των αντίστοιχων πανεπιστημιακών τμημάτων (Χασσίδ, 1995: 388). Η αύξηση της απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα οφείλεται κυρίως στις κατασκευές και όχι στη μεταποίηση (Αντωνοπούλου, 1991: 232-235). Κατά συνέπεια, το κύριο βάρος απορρόφησης των πτυχιούχων ανώτατων σχολών επωμίζεται ο τριτογενής τομέας. Όμως, και στην περίπτωση του τριτογενή η επέκταση πραγματοποιήθηκε σε παραδοσιακές υπηρεσίες (Πετμεζάς, 1980: 118-129), οι οποίες επανδρώθηκαν από πτυχιούχους των λεγόμενων «μαζικών» σχολών, χωρίς εξειδικευμένο προσανατολισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τομέας των υπηρεσιών απορροφά το 87,6% των πτυχιούχων ορισμένων ΑΕΙ, όπως είναι η Α.Σ.Ο.Ε.Ε., οι Βιομηχανικές Σχολές και η Πάντειος (Πεσμαζόγλου, 1987: 195, 395, 435).

Η Διεθνής Τράπεζα αναφέρει ότι «...το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες της εξειδίκευσης της οικονομίας» και γι' αυτό θα προωθήσει την ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα με την ίδρυση των Κέντρων Ανώτερης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Κ.Α.Τ.Ε.Ε.) το 1970 (Πεσμαζόγλου, 1987: 244). Η δικτατορική κυβέρνηση που μαζί με τη κατάργηση της μεταρρύθμισης του 1964 κατήργησε και τα νομοσχέδια για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση, υπέγραψε μια σειρά από συμβάσεις για την ίδρυση των Κ.Α.Τ.Ε.Ε. (Μπουζάκης, 2002: 134-135). Στόχος της τριτοβάθμιας τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, εκτός από την παραγωγή ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, είναι η απορρόφηση της ζήτησης για εκπαίδευση, κυρίως των νέων από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 58-59). Πράγματι, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα ερευνών στα Κ.Α.Τ.Ε.Ε. φοιτούν κυρίως φοιτητές από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα (Panayiotopoulos, 2000).

Στην ανώτατη εκπαίδευση, οι σχολές διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών τους. Στις «προνομιούχες» σχολές (Επ. Υγείας, Πολυτεχνικές και Καλών Τεχνών) εκπροσωπούνται με υψηλότερο κατά μ.ό. ποσοστό απ' ότι στο σύνολο του πληθυσμού οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, ενώ στις «μη προνομιούχες» σχολές (Θεολογικές, Επ. Αγωγής, Κοινωνικών Επ., Επ. Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού και Οικιακής Οικονομίας) εκπροσωπούνται με υψηλότερο ποσοστό οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες.

Συνοψίζοντας, αυτήν την περίοδο η τριτοβάθμια εκπαίδευση επιτελεί τη λειτουργία της ειδικεύσης με τα Κ.Α.Τ.Ε.Ε. και τις ανώτατες επαγγελματικές σχολές. Τις λειτουργίες της επιλογής και της αναπαραγωγής τις επιτελεί με δύο τρόπους: α) Με τον έλεγχο ροής του μαθητικού πληθυσμού από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσω των εισιτηρίων διαγωνισμών, οι οποίοι επανέρχονται ως σύστημα εισαγωγής, και του *numerus clausus* (κάθετη διάσταση της επιλογής). β) Με την εσωτερική διαφοροποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ανώτερη και ανώτατη και της ανώτατης εκπαίδευσης σε «προνομιούχες» και «μη προνομιούχες» σχολές (οριζόντια διάσταση της επιλογής).

4. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1976/77 – 1980/81

Μετά την πτώση της δικτατορίας, βασικός στόχος της εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας ήταν η στροφή των μαθητών στην τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση τόσο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (τεχνικό-επαγγελματικό λύκειο και τεχνικές-επαγγελματικές σχολές) όσο και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Κ.Α.Τ.Ε.Ε.) (Μπουζάκης, 2002: 139). Καθώς καταργούνται οι εξετάσεις από το δημοτικό στο γυμνάσιο, το βάρος της επιλογής μετατίθεται στο β' κύκλο της μέσης εκπαίδευσης (λύκειο) και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ο έλεγχος της ροής των μαθητών και η επιλεκτική κοινωνική λειτουργία του σχολείου πραγματοποιείται κυρίως με την οριζόντια διαφοροποίηση της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία στην πραγματικότητα είναι κάθετη. Στόχος της δημιουργίας δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, εκτός από την παραγωγή ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, αποτελεί η απορρόφηση της ζήτησης για εκπαίδευση, κυρίως των νέων από τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα (Σιάνου-Κύργιου, 2006: 58-59• Κυπριανός, 2004: 293, κ.ά.). Ο εισηγητής του νόμου για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση είχε διατυπώσει αποκαλυπτικά όχι μόνο την ανισότητα των δύο τύπων λυκείου, αλλά και την προσπάθεια απόκρυψής της: *«...οι αποφοιτώντες από την κατωτέρα επαγγελματική εκπαίδευση θα δύνανται να φοιτήσουν εις την μέσην επαγγελματικήν σχολήν, η οποία σχολή δια λόγους κυρίως ψυχολογικούς θα επρότεινα, κ. Υπουργέ, να ονομαστεί Τεχνικόν Λύκειον... Είναι ένας ψυχολογικός λόγος, ώστε οι ακολουθούντες την τεχνικήν και επαγγελματικήν εκπαίδευσην να νομίζουν ότι ακολουθούν ανωτέρα μέσην επαγγελματικήν σχολήν»* (Ηλιού, 1986: 48-49). Στην επόμενη εκπαιδευτική βαθμίδα, τα Κ.Α.Τ.Ε.Ε. «προστάτευσαν» τον «ελιτισμό» των πανεπιστημίων. Έτσι, έγινε εφικτό η πανεπιστημιακή εκπαίδευση να συνεχίσει να καλύπτει τις ανάγκες της επιλεκτικής φοίτησης, δηλαδή να εξασφαλίζει τον αναπαραγωγικό ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ, ταυτόχρονα, το σύνολο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης «διασφάλιζε» σε κάποιο βαθμό την ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδου, 1997: 9397, 107-108).

Το εισαγωγικό σύστημα για την τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλάζει το 1980 με το νόμο 1035/1980. Οι εξετάσεις για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ονομάζονται «Πανελλήνιες Εξετάσεις». Το ακαδ. έτος 1980/81, τις περισσότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν τα επαγγέλματα γραφείου και τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα (2,7 και 2,6 αντίστοιχα). Ακολουθούν με σημαντική διαφορά οι έμποροι-πωλητές (1,5) και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες (1,2). Οι υπόλοιπες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες έχουν χαμηλές πιθανότητες εισαγωγής: οι τεχνίτες-εργάτες 0,8, οι γεωργοί 0,5 και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης 0,3 (Θάνος, 2007: 339). Φαίνεται ότι η κοινωνικο-επαγγελματική ομάδα η οποία ωφελείται από τις αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές είναι τα επαγγέλματα

γραφείου. Το γεγονός αυτό συνδέεται αφενός με την μαζικοποίηση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αφετέρου με τον ιδιαίτερο ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης στη χώρα μας. Ειδικότερα, η διεύρυνση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είχε ως αποτέλεσμα την πρόσβαση κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων που μέχρι τότε ήταν αποκλεισμένες από τη βαθμίδα αυτή. Οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες (κυρίως επαγγέλματα γραφείου), που μέχρι τότε χρησιμοποιούσαν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για την κοινωνική τους αναπαραγωγή, έπρεπε μετά τη διεύρυνση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να διατηρήσουν τις εκπαιδευτικές τους αποστάσεις, με αποτέλεσμα να εντατικοποιήσουν τις εκπαιδευτικές τους προσπάθειες και να αυξήσουν τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση. Από την άλλη το γεγονός ότι οι ανώτερες κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες δεν παρουσιάζουν τις υψηλότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση (τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης έχουν τις χαμηλότερες πιθανότητες), θα μπορούσε να οδηγήσει στην άποψη ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ως ένα βαθμό είναι δημοκρατικό. Σύμφωνα με την Α. Φραγκουδάκη (1985: 190), η εικόνα αυτή συνδέεται με τη λειτουργία ορισμένων σχολών και Α.Ε.Ι., τα οποία με τα πτυχία που απονέμουν «διορθώνουν» τις ανεπάρκειες της μέσης εκπαίδευσης. Πράγματι, όπως προκύπτει και από τα στοιχεία του πίνακα 8, για το διάστημα 1976/77 έως 1980/81, οι «ανώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκπροσωπούνται στις «προνομιούχες» σχολές κατά μέσο όρο με μεγαλύτερο ποσοστό απ' ό,τι το σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού και στις «μη προνομιούχες» με χαμηλότερο ποσοστό. Αντίθετα, οι «κατώτερες» κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκπροσωπούνται στις «προνομιούχες» σχολές με χαμηλότερο κατά μέσο όρο ποσοστό από το αντίστοιχο του συνολικού πληθυσμού, ενώ στις «μη προνομιούχες» σχολές με υψηλότερο. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 8, το 50% του συνόλου των φοιτητών φοιτά σε τρεις σχολές: Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επ., Θετικών Επ. και Οικονομικών Επ. Την τάση αυτή ακολουθούν όλες οι κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες εκτός από τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα, τις ένοπλες δυνάμεις (Σχ. Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επ., Σχ. Επ. Υγείας και Πολυτεχνικές Σχ.) και τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης (Σχ. Νομικών, Οικονομικών & Πολιτικών Επ., Πολυτεχνικές Σχ. και Σχ. Οικονομικών Επ.).

Ο φοιτητικός πληθυσμός αυτήν τη περίοδο σημειώνει μείωση κατά μ.ό. -3,3%. Η μείωση αυτή παρατηρείται στις σχολές που απορροφούν υψηλό ποσοστό φοιτητών (πίνακας 7) και συνδέεται με την οικονομική κρίση που κάνει την εμφάνισή της από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 (Κυπριανός, 2004: 290).

Κατά την περίοδο 1976/77 έως 1980/81, η τριτοβάθμια εκπαίδευση επιτελεί τις κοινωνικές της λειτουργίες (ειδίκευση, επιλογή και αναπαραγωγή) με τον ίδιο τρόπο που τις επιτέλεσε και την προηγούμενη περίοδο: α) με το εισαγωγικό σύστημα εξετάσεων για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, β) το *numerus clausus*, γ) την εσωτερική διαφοροποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ανώτερη και ανώτατη, και δ) την εσωτερική διαφοροποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης σε «προνομιούχες» και «μη προνομιούχες» σχολές. Προηγουμένως, στη μέση εκπαίδευση, οι μαθητές έχουν υποστεί μια σειρά ελέγχων, οι οποίοι αφορούν τον έλεγχο ροής του μαθητικού πληθυσμού από το γυμνάσιο στο λύκειο (καθιέρωση εισαγωγικών εξετάσεων) και το διαχωρισμό του λυκείου σε διάφορους τύπους.

5. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1981/82 -1997/98

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα μετά την πρώτη πετρελαϊκή κρίση του 1973, οι επιδόσεις της οικονομίας άρχισαν να περιορίζονται. Οι ρυθμοί, όμως, μεγέθυνσης διατηρήθηκαν κατά μέσο όρο σε επίπεδα υψηλότερα του μέσου όρου του Ο.Ο.Σ.Α. και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και μόλις μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση του 1979 άρχισαν να κάμπτονται δραματικά (Γεωργακόπουλος, 1995: 86). Στη δεκαετία του '80, η οικονομία της χώρας εισήλθε σε μια φάση σχεδόν πλήρους οικονομικής στασιμότητας, η οποία, με εξαίρεση κάποια έτη, διατηρήθηκε έως τα τέλη της εξεταζόμενης περιόδου (Γλυτσός, 1995: 281). Ο τριτογενής τομέας είναι ο μόνος που δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, οι οποίες στην πλειονότητά τους καλύπτονται από πτυχιούχους ανώτατης εκπαίδευσης (Οικονόμου, κ.ά., 2002: 158). Αυτό οφείλεται στην προώθηση θεσμών του

κράτους-πρόνοιας από την κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ., η οποία οδήγησε στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης (Μπουζάκης, 1999: 31). Μάλιστα, για την απασχόληση των αποφοίτων οι κυβερνήσεις προβαίνουν σε προσλήψεις με αποτέλεσμα την αύξηση του δημοσίου χρέους (Γλυτσός, 1995: 311). Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, τα οικονομικά προβλήματα συσσωρεύονται και ο δημόσιος τομέας δεν μπορεί να εκπληρώσει τον προηγούμενο ρόλο, αυτόν της απορρόφησης των πτυχιούχων (Καζάκος, 2002: 437).

Η οικονομική κρίση είχε ως αποτέλεσμα, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, την αμφισβήτηση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου και, ειδικότερα, της συμβολής της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη και τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων (Κανελλόπουλος, κ.ά., 2003: 26).

Στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1981-1985, καθώς πραγματοποιείται την περίοδο που αρχίζει η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, η συμβολή της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη και η παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών εξακολουθούν να αποτελούν βασικοί στόχοι της (Μπουζάκης, 1999: 33). Προς αυτήν την κατεύθυνση προωθούνται διάφορα μέτρα όπως η αναβάθμιση της ανώτερης τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης (κατάργηση των Κ.Α.Τ.Ε.Ε. και θεσμοθέτηση των Τ.Ε.Ι.), η κατάργηση του ελέγχου ροής του μαθητικού πληθυσμού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η αλλαγή του εξεταστικού συστήματος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, η αύξηση του αριθμού των εισακτέων στα Α.Ε.Ι. και τα Τ.Ε.Ι., κ.ά. (Μπουζάκης, 2002: 151-157).

Κατά την περίοδο 1984/85 έως 1997/98, παρά την αύξηση των πανεπιστημιακών τμημάτων αλλά και ιδρυμάτων, ο συνολικός φοιτητικός πληθυσμός των Α.Ε.Ι. παρουσιάζει μικρή αύξηση (μ.ό. 2,7%), η οποία, όπως προκύπτει από την τυπική απόκλιση είναι ακανόνιστη (τ.α. 8,4%). Η διεύρυνση του φοιτητικού πληθυσμού αφορά τα Τ.Ε.Ι. (Σιάνου-Κύργιου: 2005: 71-75). Για την αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού κατά σχολές, δεν υπάρχει σαφής εικόνα, εφόσον ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών (μ.ό. 19,4%) δεν μπορεί να ταξινομηθεί σε κάποια σχολή, λόγω του τρόπου ταξινόμησης των στοιχείων από την Ε.Σ.Υ.Ε. Όσον αφορά στις κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες, τα ελευθέρια-επιστημονικά επαγγέλματα και τα επαγγέλματα γραφείου εμφανίζουν μεγαλύτερη αύξηση σε σχέση με την αύξηση του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού (μ.ό. 8,0% και 6,0% αντίστοιχα), οι ένοπλες δυνάμεις και οι εργάτες-τεχνίτες περίπου ίδια με το σύνολο των φοιτητών (μ.ό. 2,7% και 2,1% αντίστοιχα), τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης, οι έμποροι-πωλητές και οι απασχολούμενοι στις υπηρεσίες μικρότερη αύξηση (μ.ό. 1,2%, 1,6% και 1,1% αντίστοιχα), ενώ οι γεωργοί παρουσίασαν μείωση (μ.ό. -4,7%) (πίνακας 9). Η εξέλιξη αυτή σε ορισμένες περιπτώσεις συνδέεται με αντίστοιχες μεταβολές στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (π.χ. γεωργοί) και σε άλλες περιπτώσεις με την αύξηση των ευκαιριών στην ανώτατη εκπαίδευση (π.χ. επαγγέλματα γραφείου).

Πίνακας 9

Μέσοι όροι μεταβολής (%) των απόλυτων αριθμών των φοιτητών κατά επαγγελματικές ομάδες για το σύνολο του διαστήματος 1984/85 έως 1997/98

Ομάδες επαγγελμάτων	μ.ό. μεταβολής (%)	τ.α. (%)
Ελευθέρια-Επιστημονικά Επ.	8,0	6,3
Επ. Διεύθυνσης-Διοίκησης	1,2	24,6
Επ. Γραφείου	6,0	14,0
Έμποροι-Πωλητές	1,6	12,4
Γεωργοί	-4,7	17,0
Εργάτες-Τεχνίτες	2,1	11,6
Απασχολούμενοι στις υπηρεσίες	1,1	14,9
Ένοπλες Δυνάμεις	2,7	17,4
Σύνολο	2,7	8,4

Από τις πιθανότητες εισαγωγής των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στο σύνολο της ανώτατης εκπαίδευσης και κατά σχολή προκύπτει ότι η ανώτατη εκπαίδευση επιτελεί την λειτουργία της κοινωνικής αναπαραγωγής όχι τόσο μέσω της μετάβασης από τη

δευτεροβάθμια στην ανώτατη τριτοβάθμια εκπαίδευση, όσο μέσω της εσωτερικής διαφοροποίησής της. Για παράδειγμα, τα επαγγέλματα διεύθυνσης-διοίκησης ενώ έχουν τις λιγότερες πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση, έχουν υψηλές πιθανότητες εισαγωγής στις «προνομιούχες» σχολές (Θάνος, 2007).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης στην κοινωνική αναπαραγωγή φαίνεται να μετασχηματίζεται. Επιχειρείται μαζικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης στο πλαίσιο της σύνδεσης του σχολείου με την αγορά εργασίας, αλλά και της καταπολέμησης των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Ταυτόχρονα οργανώνονται και λειτουργούν μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, τα οποία παρουσιάζουν αλματώδη αύξηση (Κυπριανός, 2004: 299, 325-329). Κατά συνέπεια, με τη μαζικοποίηση του προπτυχιακού κύκλου σπουδών, ο ρόλος της κοινωνικής διατήρησης και αναπαραγωγής μετατίθεται στο μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών (Σιάνου-Κύργιου: 2005: 62). Οι τάσεις αυτές εκφράζονται στη μεταρρύθμιση του 1997.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου (1956-1998), όλες οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις θέτουν μεταξύ των βασικών τους επιδιώξεων τη συμβολή της εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική δικαιοσύνη. Η οικονομική ανάπτυξη συνδέθηκε με την ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η κοινωνική δικαιοσύνη με τη μορφή εξασφάλισης ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών συνδέθηκε με μια σειρά μέτρων (π.χ. δωρεάν παιδεία, δημοτική γλώσσα, εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, κ.λπ.) και κυρίως με τη διεύρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι στόχοι αυτοί, όμως, φαίνεται ότι δεν επιτεύχθηκαν:

- Η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση δεν συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη, γιατί φαίνεται ότι δεν χρειάστηκε, ή χρειάστηκε πολύ λίγο. Όλοι οι τομείς παραγωγής, ακόμα και ο τριτογενής, χρησιμοποίησαν παραδοσιακούς τρόπους παραγωγής, οι οποίοι χαρακτηρίζονται για τη μικρή τεχνογνωσία τους. Ακόμα κι όταν στη χώρα μας αναπτύχθηκε η βαριά βιομηχανία, αυτή ήταν έντασης κεφαλαίου και εισήγαγε την απαιτούμενη τεχνογνωσία. Οι ανώτατες σχολές που συνδέονται με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα παραγωγής είναι ελάχιστες (Σχ. Γεωτεχνικών Επ. και Πολυτεχνικές Σχ.) και απορροφούν μικρό ποσοστό φοιτητών.
- Το εκπαιδευτικό σύστημα και ειδικότερα η ανώτατη εκπαίδευση επιτέλεσε τις κοινωνικές λειτουργίες της επιλογής, της ειδίκευσης και της αναπαραγωγής κυρίως μέσω της εσωτερικής διαφοροποίησης των εκπαιδευτικών βαθμίδων αλλά και κατά τη μετάβαση από τη μια βαθμίδα στην επόμενη.
- Καθοριστικό ρόλο στην εσωτερική διαφοροποίηση των βαθμίδων διαδραμάτισε η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση.
- Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις συνέβαλλαν στο μετασχηματισμό του τρόπου με τον οποίο το εκπαιδευτικό σύστημα επιτελεί τις λειτουργίες της επιλογής, της ειδίκευσης και της αναπαραγωγής. Βασικά χαρακτηριστικά αυτού του μετασχηματισμού αποτελούν α) η μετάθεση της επιλογής από τη μια βαθμίδα στην επόμενη και β) η εσωτερική διαφοροποίηση, τα οποία συνδέονται άμεσα μεταξύ τους. Σε αρκετές περιπτώσεις η μετάθεση της επιλογής σε επόμενη βαθμίδα συνοδευόταν από εσωτερική διαφοροποίηση της βαθμίδας. Επίσης, η διεύρυνση της συμμετοχής σε μια βαθμίδα συνοδευόταν πάντοτε από την ενδυνάμωση της εσωτερικής διαφοροποίησής της ή/και την εσωτερική διαφοροποίηση της επόμενης βαθμίδας, μέσα από ένα πολυεπίπεδο δίκτυο επιλογών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνοπούλου, Σ. (1991). *Ο μεταπολεμικός μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και το οικιστικό φαινόμενο: 1950-1980*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Γλυτσός, Ν. (1995). Ανθρώπινο κεφάλαιο. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), 2004: *Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 275-332.
- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1998). *Ελληνική Εκπαίδευση, τόμος β': 20^{ος} αι..* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ηλιού, Μ. (1986). Οι αντιφάσεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976: αναλυτικό διάγραμμα. Στο Α. Καζαμιάς & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 45-49.
- Θάνος, Θ. (2007). *Συμβολή σε μια κοινωνιολογία των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση στην Ελλάδα: Μελέτη των ευκαιριών πρόσβασης των κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων στην ανώτατη εκπαίδευση κατά τη μεταπολεμική περίοδο [διδασκτορική διατριβή]*. Ρέθυμνο: Τμ. Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών Πανεπιστημίου Κρήτης.
- Καζάκος, Π. (2002). *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα: 1944-2000* (γ' έκδ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Κανελλόπουλος, Κ., Μαυρομαράς, Κ. & Μητράκος, Θ. (2003). *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας: Μελέτες 50*. Αθήνα: Κ.Ε.Π.Ε.
- Κασίμης, Χ. & Παπαδόπουλος, Γ. (1999). Η διατήρηση της οικογενειακής γεωργίας και η καπιταλιστική ανάπτυξη της γεωργίας στην Ελλάδα: μια κριτική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας. Στο Χ. Κασίμης & Ν. Λουλούδης (Επιμ.), *Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε. & Πλέθρον, 85-114.
- Κασσωτάκης, Μ. (1986). Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της: μια ερμηνευτική προσέγγιση. Στο Α. Καζαμιάς & Μ. Κασσωτάκης (Επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές*. Ρέθυμνο: Π. Κρήτης, 20-24.
- Κιντής, Α. (1995). Μεταποιητική βιομηχανία: επιδόσεις, κρίση, προοπτικές(;) Στο Α. Κιντής (Επιμ.), 2004: *Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 527-588.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη Γ. (1997). *Κοινωνιολογική ανάλυση της ελληνικής εκπαίδευσης. Οι εισαγωγικές εξετάσεις - τόμος Ι: Μέθοδος, κοινωνικά υποκείμενα, ιεράρχηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοντογιαννοπούλου–Πολυδωρίδη, Γ. (1999). *Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική, Κοινωνιολογική Ανάλυση* (β' έκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Κυρίδης, Α. (1997). *Η ανισότητα στην ελληνική εκπαίδευση και η πρόσβαση στο πανεπιστήμιο (1955-1985)*. Αθήνα: Gutenberg
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (2003). Κοινωνική αλλαγή 1949-1974: η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου. Στην εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του νέου ελληνισμού (1770-2000) – τόμος 9^{ος}: Νικητές και ηττημένοι (1949-1974): νέοι ελληνικοί προσανατολισμοί: ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 181-196.
- Μπουζάκης, Σ. (1999). *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια, Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση - τόμος β': Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες: 1959-1964-1976/77-1985*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (2002). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)* (ε' έκδ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Μυλωνάς, Θ. (1998). *Κοινωνιολογία της ελληνικής εκπαίδευσης: συμβολές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Οικονόμου, Δ., Πετράκος, Γ., Πλαγεράς, Π. & Ψυχάρης Ι. (2002). *Πανεπιστήμιο και αγορά εργασίας. Προσφορά, ζήτηση και προοπτικές απασχόλησης των αποφοίτων των ελληνικών Α.Ε.Ι.: Οριζόντια Δικτύωση Γραφείων Διασύνδεσης Ελληνικών Α.Ε.Ι.* Βόλος: Γραφείο Διασύνδεσης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας.
- Παπαηλίας, Θ. (1996). *Ελληνική Οικονομία (1948-1995): μύθοι και πραγματικότητα*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος.

- Πατερέκα, Χ. (1986). Βασικές έννοιες των P. Bourdieu και J.-Cl. Passeron σε θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Πεσμαζόγλου, Σ. (1987). *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα: το ασύμπτωτο μιας σχέσης*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πετμεζάς, Μ. (1991). Υπηρεσίες και οικονομική ανάπτυξη. Στο Εταιρεία Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης (Οργάνωση), *Η ελληνική οικονομία μπροστά στη δεκαετία του 1990*. Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλας, 113-140.
- Προβατά, Α. (2002). *Ιδεολογικά ρεύματα, πολιτικά κόμματα και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950-1965): ο «λόγος» για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πυργιωτάκης, Ι. (2001). *Εκπαίδευση και κοινωνία στην Ελλάδα, Οι διαλεκτικές σχέσεις και οι αδιάλλακτες συγκρούσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Panayotopoulos, N. (2000). *Oppositions sociales et oppositions scolaires: les cas du systeme d' enseignement superier grec. Regards Sociologiques*. 19, 57-74.
- Ρόμπολης, Σ. (1988). Οικονομική διάρθρωση και μεταναστευτικές κινήσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα. Στο Γαλλοελληνικός επιστημονικός και τεχνικός σύνδεσμος (Οργάνωση), *Ο αγροτικός κόσμος στο μεσογειακό χώρο*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε-Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε, 238-248.
- Σαμαράς, Γ. (1986). *Κράτος και κεφάλαιο στην Ελλάδα*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2006). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες: η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τσουκαλάς, Κ. (1981). *Η ελληνική τραγωδία: από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*. Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα.
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χασσίδ, Ι. (1995). Ξένες επενδύσεις και ξένες επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Στο Α. Κιντής (Επιμ.), *2004: Η ελληνική κοινωνία στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Ιονική Τράπεζα, 373-410.